

A Páli Nyelv és Irodalom

Ruzsa Ferenc

A páli nyelv és irodalom

Szerző: Ruzsa Ferenc

Copyright by Ruzsa Ferenc, 2009

Felhasználás feltételei:

Mi változott

Ha hibákat, megjelenési vagy egyéb problémákat találsz, írd nekünk:

a-buddha-ujja-szerk@googlegroups.com

2012-07-01, v1.0, Első kiadás.

Tippek az Ebook olvasókhöz

Próbálgasd az eszköz vagy program beállításait, hogy a szöveg könnyen olvasható legyen a kijelződön:

- **Betűtípus (font):** A páli szavak (pl. diṭṭhi, saṃsāra, viññāna) olyan betűket tartalmaznak, amit a legtöbb betűtípus nem. Ajánlott fontok:
  - Ha lehetséges, telepítsd és használd a Gentium font-ot, letölthető a <http://scripts.sil.org/FontDownloadsGentium> címen.
  - DejaVu Serif gyakori font és széles karakterkészletű, vagy valamilyen Garamond változat is jó.
- **Betűméret (fontsize):** A hosszú sorokat nehéz követni. Állítsd úgy a betűméretet, hogy kb. 65-70 betű essen egy sorba.
- **Háttérvilágítás:** Kíméld a szemed, a kijelzők gyakori alapbeállítása a “reflektor” fényerősség. Próbáld lejjebb venni a beállítást. Elég, ha olyan világos, mint egy jól megvilágított könyvlap.
- **Háttérszín:** az ember szeme hamar belefárad az erős kontrasztba (fekete betűk égető fehér alapon). Válassz egy enyhén barnás, vagy egyéb finoman árnyalt világos háttérszínt. Vannak viszont, akik a sötét alapon világos betűket kedvelik.

A páli nyelv és irodalom

A páli nyelv

Érdekes, hogy a számos fennmaradt ókori ind (avagy indoárja) nyelv egyike sem „rendes” nyelv, abban az értelemben, hogy egy nép társalgásának természetes eszköze lett volna. A legrégebbi a védikus nyelv – nevezik védikus szanszkritnak is –, amelyet hozzátéve az i.e. II. évezred végéig használtak, a Védák himnuszaiiban maradt ránk. E himnuszokat a szöveget csak részben vagy egyáltalán nem értő papok hagyományozták, és pedig évezredekken át csakis élőszóban: Indiában az írás az i.e. 3. évszázadban alakult ki, és valószínűleg sokáig nem használták a szent szövegek lejegyzésére.

Szorosan összefügg a Védák tekintélyével a másik ismert óind nyelv, a (klasszikus) szanszkrit 1 furcsasága. Ezt ugyanis kb. időszámításunk kezdetétől fogva mereven rögzített, igen aprólékos szabályok szerint írják és próbálják beszélni, s az azóta eltelt kétezer évben csupán a szókincs bővült és a stílus változott (persze a mondattant és a nyelvhasználatot alapvetően átalakítva). A régi himnuszok hibátlan fenntartásának mágikus jelentősége volt a rituáléban, s e célból fejlődött ki a páratlan ind nyelvészet (fonetika és morfológia). Ennek eredményeit alkalmazta *Pāṇini*, a kiváló grammatikus, kiterjesztve hatályát a védikusra leginkább hasonlító, ekkor már igen archaikus felső Gangesz-völgyi tájszólásra az i.e. 4. században; az ő műve válik rövid idő alatt abszolút mércévé a „helyes” irodalmi nyelv vonatkozásában.

A középind nyelvek közül a drámai prákritok a szanszkrit nyelvű drámákból ismeretesek. A nők, a gyermekek és a közrendűek mind

különböző prákrit nyelveken szólnak meg, és külön (rendkívül lágy) nyelve van az éneklésnek is. Nyilvánvaló tehát, hogy a szerző nem anyanyelvét használja, hacsak nem volt három-négy India különböző vidékeiről származó anyja; bár ez a többnejűség viszonyai között nem teljesen lehetetlen.

A középid nyelvек közül a legnagyobb szöveganyag nem valamely nép, hanem egy-egy vallás nyelvén maradt fenn: a dzsáinák szent szövegei az ársa (dzsáina prákrit) nyelven, a déli buddhista kánon pedig páliul.

A páli helye a nyelvek között

A páli az ún. ind nyelvek egyike. E nyelvek hazája az indiai szubkontinens, de nem minden indiai nyelvet nevezünk indnek. India nyelvészeti térképe hasonlatos Európához: a domináns indoeurópai nyelvek mellett fontos egy másik nyelvcsalád is, ez ott a dravida, nálunk a finnugor – nem bizonyos, de elképzelhető, hogy ugyanannak az ural-altáji nagycsaládnak távoli leszármazottai. Néhány elszigetelt nyelv pedig egyik csoportba sem sorolható, Indiában ilyen a munda, vedda és nága dzsungellakó törzsek nyelve.

Az indoeurópai nyelveknek egyetlen ágához tartozik az összes ind nyelv. Mivel ezek ősét magukat árják, nemeseknek mondó törzsek beszélték, gyakran indoárja nyelveknek is nevezzük őket, hogy világosabban megkülönböztessük a dravida, munda stb. nyelvektől.

Az indoeurópai „őshazából” talán hatezer esztendővel ezelőtt kezdtek szétterjedni az egyes indoeurópai népek, s azóta nyelveik is

jócskán elkülönültek egymástól. A keleti ágak (balti-szláv, indo-iráni) jellegzetessége a palatalizáció, azaz a szájpapláshangok, mint *cs*, *ty*, *ny*, *s* kiterjedt használata; ezek később néhány germán és latin nyelvben is megjelennek. Az ógörög, óiráni és óind nyelvtan meglehetősen hasonló; egyaránt alakgazdag, különösen az igeragozás igen árnyalt. Hangzás szerint azonban az ógörög jócskán különbözik, elsősorban a *sz*, *j* és *v* hangok lekopása és a zöngés heheztesek (*gh*, *dh*, *bh*) hiánya miatt, továbbá az indo-iráni magánhangzórendszer sajátosságai miatt. Ugyanis a más nyelvekben előforduló *a-e-o*, illetve *á-é-ó* hangok helyett az indo-irániiban *a*, illetve *á* áll. Ezek együttes hatására ritkák az olyan tiszta egybeesések, mint a tri- (három), de a könnyen észlelhető párhuzamok is – *nāman*, név (óind), *onoma* (görög), *nōmen* (latin). Gyakoribbak a nehezen észrevehető: *bharant-*, hozó, *pheront-* (gör.), *férent-* (latin); a legtöbb történeti összefüggést pedig csak nyelvészeti eszközökkel lehet igazolni, pl. *vāk* és *vacas*, beszéd, epos (gör.), *vox* (lat.), avagy *sacate*, követ, hepetai (gör.), *sequitur* (lat).

Az ind nyelvek legfeltűnőbb különbsége az óirániól az úgynevezett retroflex (másképpen: cerebrális, linguális vagy kakuminális – szanszkritul *mūrdhanya*) hangok megjelenése. Arról van szó, hogy a *t*, *th*, *d*, *dh*, *n*, *r*, *l* és *s* kétféle ejtőváltozatban létezik: a dentális főmánál a nyelvcsúcs a metszőfogakat érinti, a retroflex (*t*, *th*, *d*, *dh*, *n*, *r*, *l*, *ś*) főmánál a hátrahajlított nyelv hegye a szájpaplás legtetejénél képez zárat. Ez szubsztrátum-hatásra utal, ugyanis ez minden indiai nyelv közös sajátossága; s minél későbbi egy indo-árja nyelv, általában annál több retroflex hangot találunk benne. Az indusok számára a kétféle hang világosan különbözik, noha fonematikus oppozícióba rendkívül ritkán kerülnek, azaz jelentésmegkülönböztető szerepük szinte nincs.

Az óínd magánhangzó-állományának jellemzője a korábbi rövid ai és au összeolvadása é és ó (*e, o*) hanggá, valamint a szótagképző r és l hangok² (*r, l*). Két valódi kettőshangzó még megvan: az eredetileg hosszú *ai* és *au*.

A páli a legarchaikusabb középind nyelv. A középind nyelvek az óínd nyelvjárásokból a dravida szubsztrátum további erőteljes hatására alakultak ki. A legnyilvánvalóbb a hangtani egyszerűsödés, amely végpontján, a máhárástrí prákritnál egy másfél éves gyermek selypegésének szintjéig jut. Pl. a szanszkrit *prākṛta*, ‘természetes’ páliul *pākata*, sauraszéní prákritul *pāuda*, máhárástrí nyelven *pāua*; vagy a *saṃskṛta*, ‘művelt’ páliul *saṃkhata*, sauraszéníül *sakkada*, máhárástríul *sakkā*.

A kiejtés leegyszerűsödésének első néhány foka közös, tulajdonképpen ennek alapján határoljuk el a középind és óínd nyelveket. Az óínd *r, l* helyére *a* (ritkán *i, u*) kerül, az *ai, aya*, illetve *au, ava* helyére *e* és *o*; a hosszú magánhangzók megrövidülnek, ha utánuk több mássalhangzó következik. A szókezdő mássalhangzótorlódások eltűnnek, a szó belsejében hasonulnak egymáshoz; a szó végéről pedig teljesen lekopik a mássalhangzó. A három s-hang (*s, ś, és a palatális ś*) egybeolvad, s mássalhangzó mellett hehezetté halványul (*vastra*, ruha, páliul *vattha*); tovább terjed a retroflexió.

A későbbi hangtani kopás jellegzetes irányai: a *y* helyére *j* kerül; a szó belsejében a rövid mássalhangzók zöngésülnek, egy további fokon a felpattanó zárhangok (*g, j, d, néha b*) kiesnek, a hehezetések helyén egy *h* marad vissza.

Az alaktan változása is lényegében egyszerűsödés. Az egyik fő irány, hogy az óínd számtalan különböző tövét egységes formára

hozzák, nevezetesen a lehető legtöbb névszó és ige *a*-tövívé alakul. A másik, hogy az óindben sem igazán kihasznált sokféle alakot egybeolvasztják. A dualis, azaz kettesszám beleolvad a többesszámba; a mediális (visszaható) igeragozás gyakorlatilag megszűnik; a négyféle múlt idő összevegyül, majd eltűnik: szerepét a participium perfectum passivi és az absolutivum, azaz a befejezett melléknévi igenév és a határozói igenév veszi át. A névszóragozás eseteinek száma csökken, a részeshatározó eset teljesen beleolvad a birtokosba, az eredethatározó majdnem teljesen az eszközhatározóba, többesszámban jórészt eltűnik az alany-, tárgy- és megszólító eset különbsége.

Alaktanilag a páli helyzete sajtószerű. Bár a jelzett tendenciák jellemzik, ámde itt még nem lezárult folyamatokról van szó. Ezért, különösen a legrégebb versekben, bármelyik óind alak (főnetikailag „lefordítva”) előfordulhat még, sőt, azok mintájára nyelvtörténetileg megmagyarázhatatlan, funkcionálisan felesleges mesterkéltségek, „sznob” igealakok is jócskán szerepelnek. Így aztán a *kar*- ige-tövből 19 különböző módon képzett alakokkal is kifejezhetem azt, hogy ‘csinált’.

Az újind nyelvek meghatározó különbsége az ó- és középipndtől nem hangtani, hanem nyelvtani. Az alaktan lekopása lényegében teljes, ezért a nyelv szerkezete alapvetően megváltozik: ragok helyett viszonzszók és segédigék, továbbá meghatározott szórend fejezik ki a mondatbeli viszonyokat. Mivel ezek már teljesen elszakadtak a szanszkritől, az onnan merített kölcsönszavakat szanszkritosan használják (nem hasonítják magukhoz), így a hangállomány újra tagoltabb lesz; sőt, perzsa és arab hatásra számos új mássalhangzó is megjelenik. Az *a* hang viszont szinte teljesen elveszti fonéma-értékét, szó végén sohasem ejtik, szó

belsejében is sokszor kiesik, olykor viszont ejtéskönnyítőként alkalmazzák. Így az óind *dharma*, törvény (páli *dhamma*) hindiül *dharam*-nak hangzik.

A théraváda kánon nyelve

A buddhizmus modernebb, mahájána ágának szent szövegei sokféle nyelven olvashatók: szanszkritul, kínaiul, tibetiül, mongol, japán és koreai nyelven. Ezzel szemben az orthodox déli buddhizmus, a *thera-vāda* (a vének tana) szövegei ma már csak páliul léteznek. A csúfosan *hīna-yāna*-nak, nyomorúságos vagy szűk ösvénynek is nevezett tradicionálisabb irányzat valaha észak-Indiában és közép-Ázsiában is elterjedt volt, s néhány szövegtöröredéket itteni középbund, illetve szanszkrit nyelven is megtaláltak, de ez nem sokat változtat az összképen.

A hagyomány szerint a Buddha tanításait halála után három nagy gyűlésen (zsinaton) rendezték követői, az utolsó – több, mint száz évvel a mester *pari-nibbāna*-ja, végső ellobbanása után – [Asóka császár](#) idején volt. Az immár rögzített szövegtestet, a kánont Asóka fia, Mahinda vitte Ceylon (Sri Lanka) szigetére; kétszáz évvel később, időszámításunk kezdete előtt nem sokkal ott foglalták írásba. Innen került később Burmába (Myanmar) és Thaiföldre, majd Kambodzsába és Laoszba. Bár a théraváda tradíció nem volt mindig ereje teljében, pl. a XI. században Burmából kellett újrathonosítani Ceylonban, alapjában feltételezhető, hogy a ma fellelhető kéziratok eléggé hasonlítanak a kétezer éve lejegyzettekhez.

E kánont nevezték *pālinak* (vagy *pāḷīnak*), szövegnek, szembeállítva a kommentárral (*aṭṭha-kathā*). Mivel a kommentár

eredeti nyelve ószingaléz volt, ezért a kánon nyelvére is vonatkoztatható a páli szó, noha a ceyloni hagyomány ezt *māgadhīnak*, Magadha országbélinek mondja. Az elnevezés logikus, hiszen szerintük a kánon a Buddha szavait tartalmazza, és ő Magadha környékén tanított; ennek ellenére tarthatatlan.

Első ránézésre is világos, hogy a kánon *nem* a Mester szava. Számos olyan esemény szerepel benne, ami későbbi; nevezetes például a Buddha temetésének elbeszélése a *Mahā-parinibbāna-sutta*-ban (DN 16). Az elfogulatlan elemzés pedig bebizonyítja, hogy a negyven kötetnyi kanonikus irodalom legalább két évszázadon át bővült és formálódott. A kánon egységes nyelve is jelzi, hogy nem szó szerinti emlék, hiszen a benne szereplő emberek eredetileg bizonyosan alapvetően különböző tájszólásokat használtak.

Mindezek ellenére elképzelhető lenne, hogy a Megvilágosodott beszédei valóban szó szerint maradtak fenn, és ezek nyelvéhez illesztettek minden mást. Azonban, mivel sok szöveget lényegesen eltérő változatokban is ismerünk, tudjuk, hogy tartalmilag sem volt pontos a hagyomány, nem hogy szó szerint, sőt nyelvtanilag és hangtanilag is pontosan őrizte volna a Tanítást. Ez egyébként teljesen megfelelt a Tanító szándékainak, aki sokszor hangsúlyozta, hogy szavait nem bemagolni, hanem megérteni kell; s halála előtt kimondottan feljogosítja a szerzetesek közösségét a kisebb szabályok szükség szerinti módosítására. Egy ízben konkrétan a nyelv kérdésében is állást foglalt:

Volt a szerzetesek között két papi születésű testvér, Jaméla és Kékuta; szépszavúak, szépbeszédűek. Elmentek a Magasztoshoz,

üdvözölték, majd oldalt leültek. „Mostanság, uram, sokféle nevű, sokféle nemzetségű, sokféle születésű, sokféle családból való ember áll be szerzetesnek. Ezek saját tájszólásukkal megrontják a Megvilágosult szavát (*te sakāya niruttiyā buddhavacanam dūṣenti*). Hadd tegyük át mi, uram, a Megvilágosult szavát védikusra (*chandaso āropema*)!” A magasztos Megvilágosult megvédte őket ... „Elrendelem, szerzetesek, hogy a Megvilágosult szavát saját tájszólás[otok]on sajátítsátok el (*anujānāmi, bhikkhave, sakāya niruttiyā buddhavacanam pariyāpunitum*).” (Vinaya-piṭaka I. 139)³

Bizonyos az is, hogy a páli nem mágadhí nyelv. Ismerjük ugyanis a drámai prákritok közül a mágadhít, persze, ezer évvel későbbi alakjában; a színpadon a köznép nyelvét szimbolizálja. A legrégebbi dzsána szútrák nyelve ardhmágadhí, „fél-mágadhai”, ami nem meglepő, hiszen a Dzsina ugyanott és ugyanakkor élt, mint a Buddha. Asóka császár, aki Magadhában uralkodott (a Buddha után kb. egy évszázaddal), sziklafeliratai nagy részén szintén e nyelvet használja. Mindezekből a mágadhí két feltűnő sajátossága tisztán látszik: minden *r* hang helyett *l* áll, és a legtöbb szóvégi *o* helyett *e*. Ezek pedig a páliból lényegében hiányoznak; zárványszerű előfordulásaik, a „mágadhizmusok” viszont mutatják, hogy a szövegek eredeti nyelve valóban mágadhí lehetett. A mágadhizmusok jellegzetes példái ténylegesen a Mester korát idézhetik; így a *bhante*, *bhikkhave* megszólítások (‘uram’, ‘szerzetesek’), illetve a rendkívül gyakori ‘éspedig’: *seyyathā, tad yathā* helyett.

Tudjuk, hogy még Asóka császár sem gondolta úgy, hogy a buddhista szövegek helyes nyelve a páli lenne, hiszen ahol említi őket (Bairáti, másképpen Bhábrai sziklafelíratán), a címek mágadhí változatát adja. Ha tehát a páli nem *buddha-vacana*⁴, akkor milyen nyelv? Minden bizonnyal egyfajta szerzetesi (de esetleg hivatalnoki és kereskedői is) közös nyelv, mint a hellénisztikus koiné, ami a különböző tájszólások erdőjéül adódott. Ezért viszonylag tagolt ejtésű, lehetőleg őrzi az eredeti mássalhangzókat, hogy mindnyájan megérthessék, így hangalakjában elég archaikus. A közérthetőségre törekvés világos nyoma szövegeinkben a más szempontból teljesen funkcióatlan szinonimahalmazás, ami – a formulaszerű ismétléseken kívül – a théraváda kánon legfeltűnőbb stílusjegye.

Ez a tendencia is a Buddhától ered: az *Arāṇa-vibhaṅga-sutta*-ban (Az elvonultság taglalása, MN 139), miután előírta, hogy a szerzetes „lassan, nem sietve” beszéljen, így szól:

Ne ragaszkodjon a helyi tájszóláshoz (*janapada-nirutti*), ne hagyja el a közös nevet (*sam-aññā*). ... Ugyanazt a dolgot az egyik vidéken bögrének, másutt csészének, tálnak, edénynek, csupornak, köcsögnek, illetve korsónak nevezik. Ahogy azon a vidéken nevezik, csakis úgy említi, szívósan kötődve, ragaszkodva – „csak ez helyes, a többi téves”: ilyen a tájszóláshoz való ragaszkodás és a közös név elvetése. ... „Tiszteletreméltó [szerzetestársaim] ezt összetéve említik”, s ő is úgy mondja, kötetlenül: ilyen a tájszóláshoz nem ragaszkodás és a közös név el nem vetése.

Ez a szinkretikus, befogadó attitűd – ami egyáltalán nem csak nyelvileg jellemző a buddhizmusra – eredményezi azt, hogy a ragozás minden változata fellelhető a páliiban, amit egyáltalán valahol még vagy már használtak akkortájt Indiában. Ez a prózai szövegrészekben kevésbé jellemző (egyszerűen elfelejtették a furcsaságokat), a versekben azonban az időmérték gondoskodott fennmaradásukról. A késői, már Ceylonban írott szövegekből, amiket egy homogénebb, lényegében egységes anyanyelvű szerzetesi közösség alkotott meg, a párhuzamos alakok már nagyrészt hiányoznak.

Valószínű tehát, hogy a páli sohasem volt valamely nép nyelve; de azért fő vonásai sejtetőleg mégiscsak egy terület jellegzetességeit tükrözik. A rendelkezésünkre álló adatokból úgy tűnik, hogy ez egy középnyugati, Uddzsain (*Ujjenī*) környéki dialektus lehetett.⁵ Ez szépen illik ahhoz a tényhez, hogy Mahinda Uddzsainból származik, és szerzetestársait is onnan vitte magával Ceylonba. (Egyébként a szingalézek is e környékről, valószínűleg Gudzsarátból hajóztak Ceylonba, nagyjából egy évszázaddal azelőtt.)

A páli irodalom

A páli irodalom théraváda buddhista irodalom. Ez meglehetősen behatárolja az előforduló témákat és műfajokat; a théraváda ugyanis szinte kizárólag szerzetesi irányzat, és a Buddha elég szigorúan korlátozta követői kulturális életét is. Már a novíciusoknak is előírt szabály a „tartózkodás táncról, énektől, zenétől, látványosságok nézésétől” (*nacca-gīta-vāḍita-visūka-dassanā veramanī*). (Sikkhā-pada-kathā: Vinaya-piṭaka I. 83) Így aztán nincs páli kalandregény és szerelmes vers, tragikus vagy humoros

irodalom, s teljesen hiányzik a dráma is. Páliul minden emelkedett és tanulságos (jó esetben), avagy szárazan taglaló és unalmas (gyakrabban).

Cserében viszont páliul juthatunk legközelebb a világ egyik legnagyobb vallási géniuszának eredeti gondolataihoz. Csak a páli kánon alapján fejthető meg a Buddha titka, itt bontakozik ki előttünk valódi személyisége, életútja, látomásának és karizmájának magyarázata. A független mahájána hagyomány ebből a szempontból szinte értéktelen. Történeti forrásként is igen izgalmasak e szövegek, hiszen egy jól meghatározott korszakból egy körülírt területről (a Gangesz középső medencéje az i. e. 4. században) számtalan apróbb-nagyobb részletet őriznek. De olvashatunk páliul meséket és legendákat, kiséposzt és királyi krónikát, tankölteményt és szubjektív lírát is.

A théraváda kánon, a *Ti-piṭaka* Három kosara a *Vinaya*-, a *Sutta*- és az *Abhidhamma*-piṭaka. A *Vinaya* a Viselkedés kosara, a szerzetesi életmód szabályait és a buddhista jogot tartalmazza. Minden szerzetesi közösség kéthetente, az *uposatha*-napon összegyűlt, és közös gyónást tartott. Ennek gerince a *Pātimokkhasutta*, a 227 (apácáknál 311) ‘Magunkra öltendő’ szabály recitálása. Ez a szöveg, kommentárjával együtt a *Vinaya* első könyve, a *Sutta-vibhaṅga* (A *Sutta* taglalása)⁶. A kommentár nem csupán magyarázza és részletezi az egyes szabályokat, hanem azt is elmeséli, hogy miért került sor a bevezetésükre. E történetek nagy része csak kitalált, olykor nem is cseng teljesen egybe a magyarázandó szabállyal, de valószínűleg sokszor tényleges események emlékei. A *Vinaya* második fő része a *Khandhaka*, Fejezetek, ennek két kötete a *Mahā-vagga* és a *Cūḷa-vagga* (Nagy és Kis rész). Itt a Buddha megvilágosodásától kezdve egészen a

második zsinatig (száz évvel a Mester halála után) követhetjük a Rend fejlődését, bár a tulajdonképpeni téma a különféle szertartások és eljárások leírása. Az utolsó könyv, a *Parivāra* (Járulék) jóval későbbi (i.sz. 1. század?) rendszeres összefoglaló könyv, már Ceylonban készült.

A kánon második témája a Tanítás, *dhamma*, amit a [Tanítóbeszéd](#)ek [kosara](#) fejt ki. A *sutta* vagy *suttanta* valószínűleg nem a szanszkrit *sūtra* ('fónál', tömör, formulaszerű összefoglalása egy témának) páli megfelelője, hanem alapja a *sūta* szó: 'jólmondott', azaz 'bölcshöz beszéd, himnusz'. A hatalmas *Sutta-piṭaka* öt, *nikāya* nevű gyűjteményre tagolódik. A *Dīgha-nikāya* ([DN](#)), a Hosszú [beszéd] gyűjteménye, 34 igen terjedelmes szöveget tartalmaz. Többségük máshitűekkel való vita, vagy tanításaik – meglehetősen formális – elemzése⁷. Kiemelkedően érdekes a *Mahā-parinibbāna-sutta* (DN 16), a Megvilágosodott utolsó esztendejének elbeszélése, amely számos fontos történelmi részletet és hitelesnek látszó tanítást tartalmaz. A *Sīṅgāla-sutta* (DN 31) témája is egyedülálló, ugyanis itt nem a szerzetesek, hanem egy gazdaember, *Sīṅgāla* számára fogalmazza meg a Beérkezett a helyes viselkedés szabályait. A *Mahā-satipaṭṭhāna-sutta* (DN 22) a buddhista meditáció ('Az éberség megalapozása') tankönyve. A *Sakka-pañha-sutta*-ban (Indra isten kérdései) még egy szerelmes dal is fennmaradt (I. 265 skk.).

A Középes gyűjtemény, *Majjhima-nikāya* ([MN](#)) 152 rövidebb szövege általában régiebb, hitelesebb és közismertebb is, mint a kánon más részei. Itt a Buddha még nem királyiból lett csodatévő, hanem csupán éles eszű és bölcshöz tanító. Bő válogatása olvasható magyarul is, *Buddha beszédei* címen Vekerdi József fordításában.

A *Samyutta-nikāya* ([SN](#)), a Kapcsolatos [szövegek] gyűjteménye, nagyrészt későbbi, gyakran erősen kivonatolt és sztereotipizált szövegek tematikus csoportokba rendezése. Legfontosabb közöttük a *Dhamma-cakka-pavattana-sutta* (SN 56.11), a Megvilágosodott első beszéde (rövidebb változata a *Mahā-vaggā*ban is fennmaradt). Teljesen eltérő jellegű, és gyakran igen archaikus anyagot tartalmaz az első rész (*Sa-gāthā-vagga*), amely rövidebb-hosszabb versek (tkp. énekek, *gāthā*) köré szőtt történeteket ad elő.

Az *Aṅguttara-nikāya* ([AN](#)), a Rákövetkezők gyűjteménye, hasonlít a *Samyuttā*hoz, de itt a csoportosítás alapja a szövegekben szereplő valamely fontos szám. Persze néha nem ott találjuk meg a dolgokat, ahol keresnénk; például a „négy nemes igazság” nem a Négyes fejezetben (*Catukka-nipāta*) van, hanem a Hármásban, mert a háromféle eretnekségről szóló beszédbe (AN 3.61) van beleszöve.

Az utolsó csoport a *Sutta-piṭakā*ban valójában egyáltalán nem szutták gyűjteménye, hanem 15, olykor egyenként is igen hosszú szöveg halmazata; ez a *Khuddaka-nikāya* ([KN](#)), a Kisebb [könyvek] gyűjteménye. Nyilvánvaló, hogy a kánon összes többi részének lezárulta után ide még felvettek újabb szövegeket, talán az i. sz. 2. századig. Nehezen megmagyarázható, de tény, hogy igen korai szövegek is bekerültek ide; esetleg egy másik irányzat régi hagyományából később vették át a kánon szerkesztői? E régi beszéd-gyűjtemények: a *Sutta-nipāta* ([Snp](#)) utolsó két fejezete, továbbá az *Iti-vuttaka* ([Iti](#)) és az *Udāna* ([Uda](#)).

A Szerzetesek és Apácák dalai ([Thera-gāthā](#), [Theri-gāthā](#)) sokszor igen szép versek, amelyekben a szerző világi életére, szenvedésekre és hányattatásokra emlékszik vissza. A [Dhamma-pada](#) (A Tan szavai) bölcselkedő lírája népszerű a buddhista országokban;

magyarul Fórizs László fordításában olvasható.

A *Jātakák* mesegyűjteménye 547 mesét foglal magába, úgymond azért, mert valamelyik szereplőjük a leendő Buddha egy régebbi születésében. Egyébként csak a tanulást tartalmazó versek kánonikusak, a prózát sokáig szabadon mesélték, csak az i.u. 5. században rögzítették. Körülbelül egy tizedét Vekerdi József magyarra fordította, *Dzsátakák: buddhista születésregék* címen. Az utolsó néhány *jātaka* valójában nem mese, hanem kiséposz; a délkelet-Ázsiában közkedvelt *Vessāntara*-történet a leghosszabb, 786 szakaszból áll.

A kánon harmadik kosarát, az *Abhidhamma-piṭakát* később, időszámításunk kezdete körül fűzték az első kettőhöz. Az *abhidhamma*, bár szokásosan ‘felsőbb tan’-nak értik valójában csak azt jelenti, hogy ‘a Tanról szóló’. Nem önálló spekulációk jellemzik, hanem a szutták fogalmainak tematikus kigyűjtései, és e listák értelmezései. Hét mű tartozik ide, amelyek közül érdekes a *Kathā-vatthu* (Vitakérdések), amely az Asóka császár idején ülésezett harmadik zsinaton elvetett tanok cáfolatát tartalmazza; szerzője a zsinaton elnöklő *Moggalliputtatissa*.

A nem-kánonikus irodalom nagy része is a kánonhoz csatlakozik, elsősorban a több mint száz kötetnyi kommentár. Ezek többnyire későiek, az i.sz. 5. századtól kezdve keletkeztek, de gyakran felhasználtak azóta már eltűnt, ó-szingaléz nyelvű forrásanyagot is. Érdekesebb ezeknél két önálló bölcséleti munka. A *Visuddhimagga* (A megtisztulás útja) a neves dél-indiai származású kommentátor, *Buddhaghosa* műve, a théraváda tanok és gyakorlat klasszikus összefoglalása. A [Milinda-pañha](#) (Menandrosz kérdései) az i.e. 2. századi baktriai görög uralkodó és Nágaszéna buddhista

szerzetes valószínűleg fiktív, de izgalmas és tartalmas vitája a buddhai tanítás koherenciájáról. A mű eredeti magva időszámításunk kezdete körül keletkezhetett, és valószínűleg nem páliul írták; a tanítása sem tisztán théraváda. A párbeszédhelyzetben rejlő lehetőségeket kiaknázva több (talán négy) bővítményt is fűztek hozzá; az így kialakult, kissé heterogén szöveget Burmában a kánon részének tartják.

India kulturális övezetében egyedül Ceylonban maradt fenn régi krónika. A *Dīpa-vamsa*, A sziget krónikája a régebbi, nyelvében és versezetében is olykor döcögős; ennek kibővítése és epikus formára hozása a *Mahā-vamsa* (Nagy krónika). Fő tartalmuk: Ceylon története a szingaléz hódítástól az i. sz. 4. századig; Észak-India és a buddhista rend története a Buddhától Asókáig. A *Mahā-vamsát* négyszer meghosszabították, így most már 1815-ig, az angol hódításig tart; a folytatásokat gyakran *Cūḷa-vamsának*, Kis krónikának nevezik. A krónikák a buddhizmus és a páli irodalomtörténet szempontjából is fontos adatokat tartottak fenn, például a zsinatokról, a szövegek Ceylonba kerüléséről vagy a kánon írásba foglalásáról.[8](#)

Páli szótárak

[PTS Pali-English Dictionary](#)

[Buddhist Dictionary](#) – Manual of Buddhist Terms and Doctrines
by Nyanatiloka

[Dictionary of Pali Proper Names](#)

A Páli Kánon páli nyelven

[Kereshető Online Tipitaka](#)

1. A preklasszikus nyelv, az *upanişadok* és az eposzok régebbi rétege valószínűleg kivétel: többé-kevésbé élő nyelvvállapotot rögzíthetnek. [↵](#)
2. Átírásunkban a retroflex és szótagképző r és l egybeesik, azonban a betűk helyzete meghatározza hangértéküket: ha a z r, l magánhangzó előtt vagy után áll, cerebrális, egyébként magánhangzó. [↵](#)
3. Más számozás szerint Cv 5.33. Angol fordításban [itt](#) olvasható. [↵](#)
4. a Buddha beszéde, szavai (*M.V.*) [↵](#)
5. Asóka feliratai közül a Gimári, a Kathiávár fűlszigeten, hasonlít nyelvében leginkább. A császár halálával széteső Maurja birodalom után a magadhai nyelv tekintélye csökken, és (esetleg a páli kánon hatására is?) a „nyugatis” nyelvjárás előfordul délkeleten is. Így az i. e. 1. században Kháravéla, Kalinga (Orissza) királya, Háthígumphái (Bhubanésvar) feliratának nyelve szinte azonos a pálival; Asóka még ugyanitt (Dhauliban) mágadhí nyelvű feliratot helyezett el. [↵](#)
6. A szutták külön kigyűjtve, önálló, nem-kommentált szöveggként nincsenek benne a kánonban. [↵](#)
7. Ennek legszebb példája a *Brahmajāla-sutta* (DN 1).

(M.V.) [↩](#)

8. A páli nyelv nem rendelkezik saját írással, hanem számtalan ABC-vel írják. Erről nagyszerű összefoglaló található [itt](#) (angolul). (M.V.) [↩](#)

Kategória: [Könyvtár](#)

Váljon minden lény javára.

Ez a Mű a [Creative Commons](#) Nevezd meg! - Ne add el! - Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc feltételeinek megfelelően szabadon felhasználható.

Tartalomjegyzék

[Mi változott](#)

[Tippek az Ebook olvasókhöz](#)

[A páli nyelv és irodalom](#)

[A páli nyelv](#)

[A páli helye a nyelvek között](#)

[A théraváda kánon nyelve](#)

[A páli irodalom](#)

[Páli szótárak](#)

[A Páli Kánon páli nyelven](#)